

і життя і дельоз і література
(Коментар до українського перекладу есе
Жиля Дельоза “Література і життя”)

Павло Бартусяк

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. Гжицького

bartusyak@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5009-467X

(стаття надійшла до редколегії – 10.03.2019 р., прийнята до друку – 10.04.2019 р.)

© Бартусяк П., 2019

Есе Жиля Дельоза “Література і життя” було опубліковане у 1993 році у збірнику “Критика і клініка”. Твір перекладений українською мовою вперше. В есе французький філософ експонує власне тлумачення літератури та літературного процесу. Текст насичений концептами та ідеями, розробленими та запропонованими Дельозом у попередніх творах. Насамперед у таких, як “Пруст та знаки”, “Логіка сенсу”, “Золя і тріщина”, “Анти-Едіп”, “Кафка, за меншу літературу”, “Тисяча плато”, “Діалоги”.

Тексти Дельоза переповнені концептами та різними концептуальними іграми. Надзвичайно важливо для перекладача точно це відтворити. Адаже на цьому зведена уся філософія Дельоза. Концепція українського перекладу есею “Література і життя” полягає якраз у максимально точному (за можливості) відтворенні не лише концептів, але й концептних відтінків та різноманітних, спричинених ними, трансформацій.

Ключові слова: *виверт, життя, збір, концепт, ризома, становлення, філософія.*

and life and deleuze and literature
(Comments to ukrainian translation of the Deleuze’s Essay
“Literature and life”)

Pavlo Bartusiak

Lviv National University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies named after Stepan Gzhytskyi

bartusyak@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5009-467X

Gilles Deleuze's “Literature and Life” was published in 1993 in the collection of essays “Critics and Clinique”. The essay is translated into Ukrainian for the first time. In the essay, the French philosopher demonstrates his own interpretation of literature and literary process. The text is full of concepts and ideas developed and offered by Deleuze in his previous works: “Proust and Signs”, “Logic of Sense”, “Zola and the Crack-up”, “Anti-Oedipus”, “Kafka: Towards a Minor Literature”, “A Thousand Plateaus”, “and Dialogues”.

Deleuze's texts are filled with concepts and various conceptual games. It is extremely important for the translator to reproduce this accurately, because the whole Deleuze's philosophy is based on this. Therefore, Ukrainian translation of the essay “Literature and Life” is just as accurate as possible (if possible) reproduction of not only concepts, but also conceptual shades and various transformations caused by them.

In the rhizome's body no singularity has an advantage over other singularities. Both deleuze and life, it does not matter which words, everything is written with a small letter. The main task of literature is opening the singularities under the mask of writers. These singularities are impersonal; therefore they aren't rooted into personality of writer. Literature is some kind of phantasm, which doesn't have any bearer. This phantasm helps to destroy the limits of oppressive reality and discover new continents, countries, and islands. Literature may become a weapon, which we can use in order to elucidate our sufferings, pains etc. We are searching for better country, better people around us. Simply, we are looking for happiness. Literature gives us it. We must switch off our television, internet, gadgets, and read good books in order to

become free from virtual surfaces, simulacrum. The paradox of literature consists of giving the force of the impersonal, which destroys the limits of oppressive reality.

Key words: *detour, life, assemblage, concept, rhizome, becoming, philosophy.*

Філософія Дельоза вельми специфічна. І ця специфічність не є показною. Існує чимало підстав для неї. Наприклад, антирефлексивність. У виступі 1987 року “Що таке креативний акт?” в школі кіноматографа *La Femis* Дельоз каже: “філософія не зроблена для рефлексії...” [Deleuze 1987]. Рефлексувати цілком можна і без філософії. Фізик не потребує філософії для рефлексування над долею фізики. Роберт Оппенгеймер не потребував філософії для рефлексування над атомною бомбою. Філософії дуже часто приписують невластиві їй функції, ставлять перед нею хибні цілі, підміняють іншими “філософськими науками”. Через це її часто оголошують мертвою. “Кінець метафізики”, “подолання метафізики”, “після філософії” тощо. Дельоза всі ці плачі не хвилювали. Він дуже конкретно розумів функцію філософії – це творення концептів. Філософ має побачити у світі щось небачене іншими; сприйняти досі несприйняте. І це небачене чи несприйняте концептно кристалізувати.

Створені концепти бажано розуміти конкретно. Як і всю споруджену навколо них філософію; як і Дельозову тезу “*філософія не зроблена...*”. Зроблена, виготовлена, сконструйована – для Дельоза цілком звичне технічне та приземлене трактування філософії. Ініційоване ним грандіозне будівництво концептних масивів потребує значних ресурсів. Одна філософія не здатна забезпечити постачання усіх будівельних матеріалів. Звідси необхідність дослідження інших територій, навіть далеких й чужих.

Для Дельоза література є однією з таких територій. Багата ресурсами література змушувала Дельоза протягом усієї його конструктивістської діяльності вести невинні перемовини з її творцями. Одночасно велися перемовини з представниками інших територій. У результаті виникали цілі концептні сузір'я та галактики. Дельоз веде перемовини завжди на чужій території. Це передбачає дотримання принципів функціонування цієї території. Наприклад, дослідження творчості Фіцджеральда означає для Дельоза перебувати у *становленні-алкоголіком*. І не абстрактним, а вельми конкретним – Фіцджеральд віддавав перевагу джину, отже, і Дельоз повинен. На початку “Літератури і життя” про це власне і йдеться: “Писати – це справа становлення...”

і життя і дельоз і література – антиграматична конструкція. Граматична схема у нашій голові так і змушує видалити перші дві *і*, розставити

коми, слово життя написати з великої літери, або принаймні подати це все в лапках. Але існує достатньо підстав для такого написання.

1) У тексті “Ризома” Дельоз та Гваттарі концептуалізують сполучник *і*. Концепт *і* є першою й п'ятою характеристикою ризоми (сукупно їх шість) [Deleuze, Guattari 1980].

Дуже цікавий хід авторів: ризома *a priori* не повинна мати ні початку, ні кінця. Однак вона має певні характеристики. З якоїсь однієї все ж потрібно починати опис. Але за однієї умови: початок не повинен бути початком. Сполучник *і* чудовий претендент на цю роль. *І* як перша характеристика ризоми під'єднує її тіло до чогось уже наявного. Тобто фактично це не початок. Постійне продовження, під'єднання, *і... і...*

2) У перекладеному тексті “Література привносить у мову певний вид чужої мови...”, створює умови для вислизання з домінантної системи. Дельозовим текстам це так само притаманно. Між численними *і* зовсім необов'язково розставляти коми, адже *і* не тільки граматична одиниця, це відтворення специфіки світу, а відтак вже не граматична одиниця.

3) У тілі ризоми жодна сингулярність не володіє перевагою над іншими. Чи то дельоз чи то життя, не важливо, все пишеться з малої літери. Це дуже важливо було продемонструвати. Адже часто філософію Дельоза вилучають з природної для неї атмосфери. Дельоз досліджує світ або життя посеред руху, поринає у потік, рухається до гирла, не до джерела.

Як і в природних потоках, у потоках філософських, на шляху до гирла, зустрічаються *виверти* (*détours*). Картографічний огляд будь-якої ріки засвідчує існування безлічі вивертів. Так ріка реагує на численні перешкоди у неї на шляху. У Дельоза світові виверти *переходять* у виверти життя. Якою б закрутистою не була кривина ліній, неможливо відмовитись від бажання *пройти* ними. Цей *прохід* (*passage*) вивертами світу та життя власне і є літературою. У випадку ж філософії Дельоза цей прохід можна схематично зобразити так: світ / виверти світу → життя / виверти життя ← дельоз → виверти літератури / література → виверти дельоза. Себто філософ реагує одночасно на виверти життя і на виверти літератури як реакцію на виверти життя. На виході отримуємо виверти Дельоза кристалізовані у вигляді концептів.

Тепер зрозуміло, чому писати для Дельоза “це не розповідати про свої спогади, мандрівки, кохання і печалі, мрії та фантазми”. Адже це закінчиться вічною парою батько-мати, едіпізацією літератури, –

штучно нав'язаним процесом, далеким від реального світу та життя. Література повинна відкривати неособистісне в особистостях, тобто заселені сингулярностями світи.

Література є певним маренням. Але марення не є особистісним, як це показали Дельоз і Гваттарі в “Анти-Едіпі” [Deleuze, Guattari 1972]. Будь-яке марення є історико-світовим. Чудовим прикладом цього може бути фільм “Шоу Трумана”, в якому головний герой весь час марить. Сценаристи натякають на його марення про батька чи дитячі спогади, а насправді це марення про острови Фіджі, а також про відчуття нереальності реального для нього світу. Внаслідок цього Труману все ж вдається проломити стіну насправді нереального світу і вийти назовні, – реалізувати свої марення про світ реальний.

Невроз, а потім і психоз Трумана, є не *проходом* життя, а зупинкою процесу, закупореним потоком, гирлом якого є острови Фіджі, а також реальний світ. Проломивши стіну між нереальним та реальним світом, Труман одужує, хоч і ціною фізичного здоров'я. Таким чином, Труман “віднайшов народ, якого бракувало”. Як бачимо, марення постає мірою здоров'я, адже воно допомогло Труману чинити опір пригніченню та сковуванню з боку домінантної системи. Література має бути певним видом полювання за такими оздоровними мареннями, адже останні допомагають повалити домінантні режими, розширити встановлені межі та зрештою відкрити нові моря, острови й континенти.

Наприкінці “Літератури і життя” Вірджинія Вулф висловлює важливу для Дельозової філософії тезу: письменник не говорить про письмо, його турбує інше. Філософ так само не повинен говорити про сенс філософії, її долю у суспільстві, мету на Землі; його має турбувати *виверт* світу та похідне від нього. Хімік не говорить про хімію, він досліджує, наприклад, густину електронної хмарки. Себто філософ, письменник чи хімік повинні бути цілком залученими до процесу. Детективу для успішного розслідування злочину зовсім не обов'язково думати про сутність злочину та його роль в деградації суспільства; достатньо бути залученим до процесу, бути *прилеглим*¹ (adjacent) до нього. Детектив ретельно розглядає місце злочину; кожна деталь надзвичайно інформативна, все проблематизується. У цьому *проході* (passage) між (1) скоєним злочинном, спричиненою ним загадкою, намаганням її розгадати, детектив перебуває у *становленні-жертвою*, потім у *становленні-злочинцем*, ще

потім у *становленні-твариною*, і ще у безлічі хаотично змішаних становлень.

Згідно з Дельозом, становлення не має ні минулого, ні майбутнього, ні навіть теперішнього, жодної історії. Усе відбувається *між* [див. між (1)]. Французький філософ прив'язує становлення насамперед до такого процесу як *інволювати* (involver) – певне згортання, спрощення, але не йдеться ні про регрес, ні про прогрес. Детектив *інволює*, коли знаходить *прилеглу* до злочину деталь. Філософ *інволює*, коли натрапляє на один із *вивертів* світу. Письменник *інволює*, коли винаходить народ, якого бракувало.

Дельоз говорить про невичерпність письма. Цю умову він пов'язує з неособистісним характером самого життя. Отже, ціллю літератури є ін'єктувати у життя силу неособистісного. У “Діалогах” філософ це пояснює так: “Писати не має іншої функції: бути потоком, який поєднується з іншими потоками – усіма становленнями-меншістю світу” [Deleuze, Parnet 1996: 62].

Далі відбувається *прохід* до такого важливого Дельозового концепту як *збір* (agencement). У “Літературі та житті” він трапляється один раз. *Збір* продукує *вислови* (énoncés). *Збір* завжди колективний, це поєднання різних потоків, становлень, популяцій, множин, територій, сил, подій тощо. Наприклад, Едуард бажає потрапити в Ріо, але це не вичерпує весь зміст бажання. Воно не складається лише з одного компоненту, а з безлічі, з цілого океану. За Дельозом, бажання – це *збір*. Воно *збирає* чималу кількість мікробажань – бути художником, взяти участь у карнавалі, не прогавити кульку з парфумом, подивитись на жінок кольору ебенового дерева, прогулятись під тропічним дощем тощо. До того ж, бажання *збирає* різні історії про Ріо, територію фавел на пагорбах, океанічний бриз і т. д. З одного боку, це індивідуальний *збір* Едуарда, але з іншого, це винайдені до нього колективні *збори*. Ось чому для Дельоза література є колективним *збором* висловлювання, хоч і говорить завжди про індивідуальності.

Наостанок питання: який *збір* зумовив *зібрані* у тексті вислови? 1) дуже важливо було показати як концептно працює мислення Дельоза; 2) концепти є не абстрактними, а цілком конкретними; 3) філософія Дельоза – антирефлексивна; 4) письмо – справа становлення; 5) специфічність концепту *i*; 6) присутність *вивертів* у світі, житті та літературі; 7) література як *прилеглий* до світу та життя процес; 8) література не говорить про особисте; 9) завдання літератури – ін'єктувати у життя силу неособистого; 10) будь-яке марення є історико-світовим; 11) невроз і психоз як наслідок закупорення

¹ Цей надзвичайно цікавий термін Дельоз використовує, наприклад, в “Діалогах” [Deleuze, Parnet, 1996] з Клер Парне, “Анти-Едіпі”.

поток; 12) філософ не повинен говорити про філософію; 13) філософ повинен бути *прилеглим* до світового/життєвого процесу; 14) *збір* завжди колективний.

ЛІТЕРАТУРА

Deleuze, G. (1987). Qu'est-ce que l'acte de création? Отримано з <https://www.webdeleuze.com/textes/134>

Deleuze, G., Guattari, F. (1980). Rhizome / Mille plateaux // Capitalisme et chizophrénie, V. 2, 9–37. Paris: Minuit.

Deleuze, G. (1972). L'Anti-Oedipe / Capitalisme et chizophrénie, V. 1. Paris: Minuit.

Deleuze, G., Parnet, C. (1996). Dialogues. Paris: Champs.

REFERENCES

Deleuze, G. (1987). Qu'est-ce que l'acte de création? Retrieved from <https://www.webdeleuze.com/textes/134>

Deleuze, G., Guattari F. (1980). Rhizome / Mille plateaux // Capitalisme et chizophrénie, V. 2, 9–37. Paris: Minuit.

Deleuze, G. (1972). L'Anti-Oedipe / Capitalisme et chizophrénie, V. 1. Paris: Minuit.

Deleuze, G., Parnet, C. (1996). Dialogues. Paris: Champs.